

Stanglin, K. D., *Arminius on the Assurance of Salvation. The Context, Roots, and Shape of the Leiden Debate, 1603-1609* (Brill's series in church history 27; Leiden, Boston: Brill, 2007, xviii + 285 blz., €99,-, ISBN 978 90 04 15608 1).

Deze studie, verschenen in de prestigieuze *Brill's series in church history*, heeft de heilsleer van Jacobus Arminius (ca. 1559-1609) tot onderwerp. Deze Leidse hoogleraar in de theologie, bekend door de 'arminiaanse twisten', is een van de meest misverstane en verwaarloosde figuren uit de geschiedenis van het christendom. Ofschoon hij in zijn tijd gold als een gedegen godgeleerde en zijn werken goed toegankelijk zijn, heeft hij niet de aandacht van latere wetenschappers gekregen die hij verdient. Of men zette hem neer als een bedrieglijke ketter, of men annexeerde hem als voorloper van latere verlichte denkers. Steeds stonden zijn opvattingen over de predestinatieleer centraal, zonder dat aandacht gegeven werd aan de context hiervan. Dat Arminius' visie op de voorbeschikking nauw samenhangt met zijn gedachten over de heilszekerheid, kwam tot dusverre nauwelijks aan de orde. Geleid door eigen vooringenomenheden hebben voor- en tegenstanders van Arminius' theologie een vertekend beeld gegeven van deze reformatorische denker. De auteur van deze studie wil dit beeld corrigeren door terug te gaan naar de 'historische Arminius' in een 'technische monografie', volledig gewijd aan zijn leerstellingen over heilszekerheid. Deze opvattingen worden geanalyseerd in hun historische context, om na te gaan in hoeverre deze passen in de theologie van zijn tijdgenoten. Op welke bronnen gaat Arminius terug, wat veroorzaakte precies de controversen met zijn collegae, wat ligt aan zijn protest tegen de gangbare leer ten grondslag?

Deze studie bestaat, na een inleiding, uit drie delen. In het eerste deel wordt de achtergrond van het arminiaanse debat geanalyseerd. Het eerste hoofdstuk bevat een schets van Arminius' algemene context, het tweede is toegespitst op de academische setting in Leiden. Voor een juist verstaan van Arminius' heilsleer is kennis van de aard en het auteurschap van de disputaties onontbeerlijk, alsmede van de aard en het gebruik van het aristotelische causaliteitsbegrip in de discussies over het heil.

Het tweede deel, over de ontologie van het heil, bevat twee hoofdstukken over Arminius' heilsleer. In het eerste wordt overtuigend aangetoond dat hij steeds heeft benadrukt dat predestinatie de grondslag is van zowel het heil als de heilszekerheid, en dat het pastorale doel van predestinatie het verschaffen van heilszekerheid is. In het tweede hoofdstuk over heiliging, volmaking en afvalligheid wordt de discussie over Arminius' heilsleer in relatie tot de christelijke levenspraktijk geanalyseerd.

Het derde deel gaat over de epistemologie van het heil. Hierin wordt het centrale probleem van deze studie behandeld, namelijk hoe iemand kan weten of hij behouden is en de graad van zekerheid waarmee dit kan worden geweten. Het eerste hoofdstuk gaat over wat Arminius noemde 'de twee vurige pijlen van Satan': wanhoop en zekerheid. Waar de predestinatie als onvoorwaardelijk wordt opgevat (dus zonder tussenkomst van de mens) kan dit leiden

tot wanhoop over het heil óf een al te grote verzekertheid. In het zesde hoofdstuk, 'de fundering van de (heils)zekerheid', worden Arminius' opvattingen vergeleken met de contemporaine reformatorische getuigenissen *a posteriori* en *a priori* over de zekerheid van het heil. De ultieme grondslag van deze zekerheid ligt voor Arminius in de tweevoudige liefde van God, die zowel uitgaat naar degene die wanhoopt, als naar degene die rechtvaardig gerekend wordt door het ware, heilbrengende geloof.

In een concluderend slothoofdstuk worden de voornaamste thema's van deze studie samengenomen. Het onderscheid en de connectie tussen ontologie en epistemologie van het heil wordt hier opnieuw vastgesteld. Vergelijkingen en verschillen tussen Arminius' denken en dat van zijn reformatorische tijdgenoten worden samengevat. De resultaten van deze studie leiden tenslotte tot een wijziging van opvatting over hoe tot dusverre de plaats en functie van de heilszekerheid in Arminius' theologie werd beschouwd. De leer van de heilszekerheid functioneert voor hem als een soort lakmoesproef bij de evaluatie van zijn bijzondere opvatting van predestinatie en heil. Niet predestinatie *per se*, maar zijn visie op de heilszekerheid bracht Arminius tot zijn verschillen in gevoelen met zijn reformatorische tijdgenoten.

Verdienstelijk aan Stanglins studie over de heilsleer van Arminius is dat hij deze geplaatst heeft in het debat van zijn tijd, waarbij hij overtuigend heeft aangetoond dat het denken van deze vaak misverstane theoloog meer trekken van tijdgenoten vertoont, dan latere onderzoekers hebben onderkend. Dat hij daarbij ruimschoots aandacht heeft geschonken aan Arminius' disputaties werpt een nieuw licht op zijn opvattingen omtrent de heilszekerheid. De invloed van het aristotelische causaliteitsbegrip, zoals door zijn tijdgenoten gehanteerd, is hier onmiskenbaar. Als zodanig blijkt het denken van Arminius nog in belangrijke mate doortrokken te zijn van de scholastische theologie van het eind van de zestiende eeuw. Maar dat Arminius hierin nuanceringen heeft aangebracht, die meer tenderen naar een *theologia practica* dan naar een *theologia speculativa*, blijft in deze studie onderbelicht. Juist het denken van Petrus Ramus (1515-1572), humanistisch filosoof, door wie Arminius in zijn Geneefse periode en daarna sterk werd beïnvloed, blijft onvermeld. De pragmatische levensfilosofie van Ramus stond kritisch tegenover het aristotelisme. Stanglin besteedt hier geen aandacht aan en lijkt hierdoor Arminius te zeer gelijk te hebben geschakeld met de heersende theologie van zijn tijd.

E.H. Cossee

Ronnes, H., *Architecture and elite culture in the United Provinces, England and Ireland, 1500-1700* (Bewerkte dissertatie University College Dublin 2004, Academic studies series. Dutch castle foundation 1; Amsterdam: Amsterdam University Press, Pallas publications: 2006, 197 blz., ISBN 978 90 8555 361 8).

De ambitieuze titel van dit boek is nogal misleidend. Het erg ruime onderwerp wordt slechts vanuit enkele invalshoeken belicht; dit is verre van een overzichtswerk. Bovendien gaat er evenveel aandacht naar het heden als naar het verleden. Eigenlijk handelt dit boek over het fenomeen ‘kasteel’; de stedelijke architectuur van de zogenaamde elite komt bijvoorbeeld niet aan bod. Het boek werd niet toevallig gepubliceerd door de Nederlandse Kastelenstichting, als eerste in een nieuwe reeks, de *Academic Studies Series*. Deze uitgave is een ingekorte versie van het proefschrift waarmee de auteur in 2004 haar doctoraat in de archeologie behaalde aan University College in Dublin. Het begrip ‘kasteel’ wordt ruim ingevuld: het gaat hoofdzakelijk om adellijke residenties zonder militaire functie, vaak een buitenplaats of *villa suburbana*. In de behandelde periode is ‘castle’ immers min of meer synoniem aan ‘country house’; in Nederland spreekt men veelal van een ‘huis’ (zoals Huis ten Bosch, Huis de Voorst).

Het boek bestaat uit twee delen, die in feite volledig losstaan van elkaar. Het eerste deel, ‘Castles in the present’, bespreekt hoe vandaag de dag – door academici (archeologen), door curatoren, door bezoekers – wordt omgegaan met ‘kastelen’. Het tweede deel, ‘Castles in the past’, bekijkt hoe in het verleden, met name in de zestiende en zeventiende eeuw, de bewoners zelf hun ‘kastelen’ ervoeren. Nu kan een dialoog tussen heden en verleden weliswaar leiden tot een beter begrip van beide periodes, maar in dit boek is er nauwelijks een verband tussen de twee delen. De auteur geeft zelf toe dat deze tweeslachtige inhoud niet het vooropgestelde uitgangspunt voor het boek was, maar gaandeweg werd ingegeven door het verloop van haar onderzoek. Eerst bezocht ze meer dan tweehonderd ‘kastelen’ in Ierland, Engeland en Nederland. Na dit archeologische veldwerk, dat zijn neerslag vindt in deel één, bleek echter dat de onderzochte materiële bronnen op zich (die immer zwijgzaam zijn en zelden in oorspronkelijke staat) niet volstaan om voldoende inzicht te krijgen in de wooncultuur en de denkwereld van hun vroegere bewoners. Daarom werden vervolgens ook historische teksten geraadpleegd, namelijk egodocumenten van een aantal kasteelbewoners.

Deze methodologische omweg wordt doorheen het boek met veel omhaal van woorden verantwoord. Herhaaldelijk moet de lezer door lange theoretiserende passages die bol staan van modieuze verwijzingen naar ‘post-structuralism’, ‘postprocessual archaeology’, ‘gender-specificity’, ‘third-wave feminism’, ‘epistemology’ en naar de obligate Foucault (zie bijvoorbeeld 121-128). Blijkbaar moet een hedendaagse archeologe zich eerst uitputten in theoretische terzijdes vooraleer zij haar toevlucht mag nemen tot de exploitatie van geschreven bronnen. Nochtans is de beoogde methode – het kritisch